

Turkish Studies

Volume 13/3, Winter 2018, p. 809-826

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13077>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Şubat 2018

✓ Accepted/Kabul: Mart 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Vahit GÖKTAŞ – Yrd. Doç. Dr. Enver BAYRAM – Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DEMİR

This article was checked by iThenticate.

HACI ALİ VE İKİ SÛFÎ EŞLİĞİNDE TUHFETÜ'L-MÜCÂHİDİN ADLI ESERİ*

Muhammed Ali YILDIZ**

ÖZET

Süleymaniye Kütüphanesi Nur-i Osmaniye Kitaplığı 2293 numaralı kayıta yer alan Hacı 'Ali'ye ait tarihte yaşamış önemli Allah dostları ve kanaat önderlerinin biyografisini anlatan el yazma eserler bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi olan önemli bir kaynak eser Tuhfetü'l-Mücahidin ve Behçetü'z Zâkirin adlı 624 varaktan ve her varağı 27 satırdan oluşan kıymetli eserde Hacı Bayram Veli ve meşhur halifesi Akşemseddin'in biyografilerini anlatan başlıklar da bulunmaktadır. Hacı 'Ali' nin Osmanlıca kaleme aldığı bu değerli eser tam olarak henüz latinize edilmiş değildir. Biz bu çalışmada bu değerli kaynak eserin Hacı Bayram Veli ve Akşemseddin maddelerini latinize edip, daha sonra bu latinize çalışmasının günümüz Türkçe'sine çevirmeye çalışacağız. Ayrıca Hacı 'Ali' ve bu iki örnek eşliğinde Tuhfetü'l-mücâhidin ve behçetü'z-zâkirin adlı eseri hakkında bilgiler de vereceğiz. Çalışmamızın sonunda da kısa bir değerlendirme yaparak makalemizi sonuçlandıracağız. Tarihte yaşamış Allah dostları ve kanaat önderleri ile ilgili elde mevcut bilgilerin hemen hepsi neredeyse Tuhfetü'l-mücâhidin ve behçetü'z-zâkirin gibi kaynak eserler vasıtası ile günümüze kadar ulaşmıştır. Bu ve buna benzer kaynak eserlerin dilimize latinize edilerek kazandırılması bu bakımdan çok önemlidir. Ayrıca bu Allah dostları ve kanaat önderleri ile ilgili sağlıklı bilgileri elde edebilmenin en önemli yolu şüphesiz ilk elden yazılmış kaynak eserlere ulaşip onları bizzat kendi kaleme alındıkları varaklardan okuyup anlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Tuhfetü'l-mücâhidin ve behçetü'z-zâkirin, Hacı 'Ali, Hacı Bayram Veli, Akşemseddin

* Bu makale, 2017 yılında Ankara'da düzenlenen 2. Hacı Bayram Veli Sempozyumunda sunmuş olduğumuz "Tuhfetü'l Mücahidin ve Behçetü'z Zâkirin'deki Hacı Bayram Veli ve Meşhur Halifesi Akşemseddin Hazretlerinin Biyografileri ile İlgili Bölümlerin Latinizesi ve Kısa Bir Değerlendirmesi" başlıklı bildirimizin genişletilerek makaleye çevrilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü/Tasavvuf Anabilim Dalı Başkanı, El-mek: alimyildiz@bartin.edu.tr

**HAJJI 'ALI AND HIS WORK IS TUHFETU'L-MUCAHIDÎN
ACCOMPANIED BY TWO SAINTS**

ABSTRACT

There are also some titles about the memoirs of Hajji Bayram Veli and his renowned Khalifa Akshemseddin in the manuscript "Tuhfetü'l-Mücahidîn and Behçetü'z Zâkirin" by Hajji 'Ali, which is a valuable work that narrates the memoirs of saints and opinion leaders and consisted of 624 pages with 27 lines each. This work is recorded in Süleymaniye Nuri Osmaniye Library with number 2293. This work, written by Hajji 'Ali, has not completely been Latinised. In this paper, firstly relevant sub-titles about Haji Bayram Veli and Akshemseddin in this valuable reference book will be latinised. And then, current meanings of these titles will be given. Also We will mention Hajji 'Ali and his work Tuhfetü'l Mücâhidîn accompanied by these two samples. At the end of the paper, we will finalize it with a short evaluation. Almost all the available memoirs of saints and opinion leaders who lived throughout the history have come until today through the works such as "Tuhfetü'l Mücâhidîn and Behçetü'z Zâkirin". So, it is vital that these kind of works be latinised and be adapted to our literature. Thus, the readers will be able to read the memoirs of saints and opinion leaders at first hand.

STRUCTURED ABSTRACT

There are also some titles about the memoirs of Haji Bayram Veli and his renowned Khalifa Akshemseddin in the manuscript "Tuhfetü'l-Mücahidîn and Behçetü'z Zâkirin" by Hajji 'Ali, which is a valuable work that narrates the memoirs of saints and opinion leaders and consisted of 624 pages with 27 lines each. This work is recorded in Süleymaniye Nuri Osmaniye Library with number 2293. This work, written by Hajji 'Ali, has not completely been Latinised. In this paper, firstly relevant sub-titles about Hajji Bayram Veli and Akshemseddin in this valuable reference book will be latinised. And then, current meanings of these titles will be given. Also We will mention Hajji 'Ali and his work Tuhfetü'l Mücâhidîn accompanied by these two samples. At the end of the paper, we will finalize it with a short evaluation. Almost all the available memoirs of saints and opinion leaders who lived throughout the history have come until today through the works such as "Tuhfetü'l Mücâhidîn and Behçetü'z Zâkirin". So, it is vital that these kind of works be latinised and be adapted to our literature. Thus, the readers will be able to read the memoirs of saints and opinion leaders at first hand.

Hajji 'Ali Efendi, who lived in 17th century, is an eminent figure who sheds light on today with his works survived. He served in the various levels of Ottoman Empire and as a part of his job; he travelled to several districts within the Empire. He recorded the experiences he gained like keeping a logbook. He served as a bridge between past and present by turning these records related to the places he visited into important manuscripts.

The statements Hajji 'Ali Efendi used in his works give signs that he was affiliated to Halveti order and was a Sufi. His setting out for Hajj

duty after visiting the tomb of Mahmut Efendi, the eminent Halveti Sheik of his age, supports the idea that he was a Sufi affiliated to Halveti order. Especially his works “Tuhfetü'l-Mücahidin” and “Behçetü'z-Zakirin” are full of evidence that clearly show his mystical aspect. The loving and reverential statements he used for leading Sufis in these works also reveal his mystical character. Although his date of death is not clear, he is believed to be died between the ages of 50-55 at a young age.

Hajji 'Ali Efendi wrote “Telhîs-i Berkü'l Yemânî”, “Fetihname-i Kamanîçe”, “Tuhfetü'l-Huccâc”, “Tuhfetü'l-Mücahidin” and “Behçetü'z-Zakirin”. He divided his work “Telhîs-i Berkü'l Yemânî” into five chapters and divided these sections among themselves too. In the first chapter of the work, status of Yemen prior to Ottoman sovereignty, the events during Sultan Selim II's expedition to Egypt and rulers of Yemen in the meantime are narrated. In the second chapter, we are informed about the reasons of Yemen's conquest by Ottoman Empire. In the third chapter, Sinan Pasha declares the conquest of Yemen. In the fourth chapter, we are enlightened about the viziers and governors who ruled over this region. In the fifth chapter, genealogy of the imams in Yemen and in what way they occupied this job are depicted. Hajji 'Ali Efendi tells the proceedings after 1030 and how Yemen got out of Ottoman sovereignty in the epilogue of the work. Probably this chapter is written by Hajji 'Ali Efendi and the writer added the information he obtained during his service in Egypt (1650), Yemen and India to the work.

In his work “Fetihname-i Kamanîçe”; he narrates the reasons of Kamanîçe expedition and the preparations, gathering of the army, expedition routes, ranges, Kamanîçe castle as well as the expedition lasted 189 days day by day. He also tells how the castle is captured and subsequently recounts signing of Buçaş Agreement and their return to Edirne.

Hajji 'Ali Efendi peculiarly wrote his work “Tuhfetü'l-Huccâc” for those who will go on a pilgrimage to Mecca. This work can be considered as a Hajj dairy. It is a work consisted of 18 folios. This work starts with praise to Allah and pray to Mohammed (bpuh). He states that he set out from Üsküdar for Hajj duty in 1647. Hajji Ali Efendi wrote this booklet in order to introduce the places to see and the feature of the ranges extending from Üsküdar to Damascus and from Damascus to Madinah and Beytü'l-Haram. The work starts with a pilgrim's journey overland and introduces respectively the towns of İznik, Eskişehir, Akşehir, Konya, Ereğli, Adana, Antakya. On the eight day of shawwal, he arrives at Damascus and then passes to Madinah and Macca. In the next chapters, he tells what to do during the duty of pilgrimage. He gives information about fardh (farz), obligation (vacib), sunna and mustahab of Hajj and tells which prayers will be said during these duties. The work ends up with pray to Allah.

Hajji 'Ali Efendi's works “Tuhfetü'l-Mücahidin” and “Behçetü'z-Zakirin” are reference books for famous Muslim saints and scholars who lived throughout history. The folios number 494-495 and 499-500 of this work, which is consisted of 644 folios with 27 lines of each, dwell on Hacı Bayram Veli and Akşemseddin. The information about these saints given in the mentioned work is mostly biographic content. Besides this content, also complimentary statements about the saints are intensely used in the work. In every part of the work, pretentious language can be seen. The

work gains a fancy and ostentatious feature with Persian and Arabic possessive constructions. This feature dominating the work is showing itself up in the parts on Hacı Bayram Veli and Akşemseddin clearly.

The author Hajji 'Ali almost did not mention any information about Hacı Bayram Veli and Akşemseddin different from that of mentioned in the works of authors such as Taşköprülü Ahmet Efendi, Lami Çelebi, Hoca Sadettin Efendi and Mustafa from Gallipoli who lived earlier than him and wrote biographical works. It can be said that he also did not give any new and original information about the lives of famous saints and scholars other than these two saints. Yet what makes it different from other works in its classification to our opinion is that this work mentions different personalities almost unheard in the previous works. That is why it is relatively bigger than the other works written in its class.

It is seen that while writing his works "Tuhfetü'l-Mücahidin" and "Behçetü'z-Zâkirin", Hajji 'Ali formed the related part either by mentioning the name of the author he quoted or the title of the work of whom by means of gathering the information that is given in the works of famous figures such as Taşköprülüzade Ahmed Efendi, Lâmi Çelebi, Hoca Saadettin Efendi and Mustafa Ali from Gallipoli.

Keywords: Tuhfetü'l-mücahidin ve behçetü'z-zâkirin, Hajji 'Ali, Hajji Bayram Velî, Akshemseddin

GİRİŞ

Hacı 'Ali Efendi el yazma eserleri ile geçmişimizin günümüze taşınmasına köprü olmuş önemli bir tarihî şahsiyettir. Kendisi hakkında yapılmış çalışma maalesef çok azdır. Tezkireci mesleği gereği çok önemli el yazma kaynak eserler ardında bırakmış Hacı 'Ali Efendi, hakkında birçok çalışma yapılması gereken bir kişiliktir. Tespit ettiğimiz bu boşluğu bir nebze olsun doldurmak amacıyla bu çalışmaya el atmış bulunmaktayız. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere ülkemizde bulunan birçok kütüphanede binlerce el yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerin büyük bir çoğunluğu da Osmanlıcadır. Bu eserlerin çoğu ne yazık ki hala latinize edilebilmiş değildir. Kuşkusuz bu eserlerin tümü latinize edilmelidir. Hatta hepsinin günümüz Türkçesi'ne dil içi çevirisi de yapılmalıdır. Zira tarihî olayların doğru tespitinde birinci elden kaynakların, araştırmacıya yardımı büyüktür. Ayrıca tarihî köklerimiz olan bu eserler, atalarımızın düşünce dünyasını anlayabilmek açısından büyük öneme sahiptir. Bu eserlerden önemli bir tanesi on yedinci yüzyılda yaşamış, Hacı 'Ali Efendi'nin biyografî çalışması niteliğindeki Tuhfetü'l-mücahidin ve behçetü'z-zâkirin adlı eseridir. Bu eser, çok kıymetli bilgiler ihtiva etmektedir. Allah dostlarının hayatı ile ilgili çalışma yapmayı düşünen birçok araştırmacının başvuru kaynağı ve önemli bir tarihî vesika olarak değerini günümüzde de muhafaza etmektedir. Nitekim Osmanlı uleması ve evliyalari ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların bu esere çalışmalarında sıklıkla atıf yapmış olduğuna şahit olunmaktadır. Buna rağmen bu eserin de henüz günümüz neslinin anlayacağı şekilde çevirisinin ve latinizesinin yapılmamış olması üzücü bir durumdur. Biz bu çalışmamızda öncelikle Hacı 'Ali Efendi'den, tasavvufî kişiliğinden ve eserlerinden bahsettikten sonra Tuhfetü'l-mücahidin ve behçetü'z-zâkirin adlı bu önemli eserde biyografileri anlatılan Hacı Bayram Velî ile en meşhur halifesi Akşemseddin'in biyografilerini anlatan maddeleri de latinize edip, günümüz Türkçe'sine dil içi çevirisini yapmaya karar verdik. Yapmış olduğumuz bu çalışma ile bahsetmiş olduğumuz bu boşluğun doldurulması noktasında tetikleyici bir güç olmayı arzu ettiğimizi ifade etmek isteriz. Latizesini yaptığımız varakların orijinalini de ilgililerin karşılaştırma yapabilmesi için ekler kısmında verdik. Çalışmamızın en sonunda ise son not tekniği ile makale

ana metninde bulunmasını istemediğimiz fakat görülmesini de arzu ettiğimiz detay bilgilere yer verdik.

A. HACI ALİ EFENDİ’NİN HAYATI ve ESERLERİ

Hacı ‘Ali Efendi (ö. 1675-76) ile ilgili kendi eserlerinde bahsettiği bazı bilgiler dışında farklı bilgi neredeyse hiç yoktur. Var olan bilgiler de onun kendi eserlerinde bahsedilen hayatı ile ilgili malumatın bir araya getirilmesi yoluyla elde edilmiş bilgilerdir. Hakkında yapılmış çalışmalarda da bu duruma dikkat çekilmiştir (Can, 2007: V; Baştürk, 2010: XIII).

1. Doğumu

Hacı ‘Ali Efendi Amasya’da doğmuş olup doğum tarihi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır (Agâh, 2008: 432). Ancak görevleri ve eserlerindeki bilgiler ışığında müellifin doğum tarihi tahmin edilebilmektedir. Hacı ‘Âli Efendi, memleketi Amasya’da tahsilini tamamladıktan sonra 1053/1643-44 tarihinde İstanbul’a gelmiş ve Divan Kalem’inde kâtip olarak görevlendirilmiştir (Babinger, 2000: 197). Dolayısıyla müellifin, 1053/1643- 44 tarihinden itibaren devlet hizmetine girişi dikkate alındığında, 20-25 yaşlarında iken İstanbul’a geldiği kabul edilebilir. Buradan hareketle 1030-35/1620-25 arası doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir (Baştürk, 2010: XIV).

2. Adı

Hacı ‘Ali Efendi’nin kaynaklardaki bilgilere göre asıl adın ‘Âli olduğu anlaşılmaktadır. Hacı ‘Ali Efendi, bir eserinde kendini “Kâtib el-Hâc ‘Ali ” olarak tanıtır ve Divân-ı Hümâyûn kâtiplerinden olduğunu söyler (Can, 2007: V-VI). “Beg, Mevlânâ, el-Hâc, Hacı, Efendi” gibi unvanları da zaman zaman kullanmaktadır. 1057/1646’da Hac’a giden Hacı ‘Âli Efendi’nin bu zamana kadar “Beg”, Hac görevini ifâ ederek hacı olduktan sonra ise “el-Hâc” unvanını kullandığı anlaşılmaktadır. Eserlerinden “*Tufetü’l-Huccâc*” adlı risalede yer alan, “bu fakîr-i kesîrû’t-taksîr Hacı ‘Ali Beg” şeklindeki kayda göre müellifin adı Hacı ‘Ali Beg’dir. Kendisinin de içinde bulunduğu Osmanlı bürokrasi mensuplarına bir hitap kelimesi olarak zikrolunan “Mevlâna, Efendi” gibi unvanları da Hacı ‘Âli’nin kullandığı görülmektedir (Baştürk, 2010: XIII-XIV). Babasının adı ve unvanı Çorbacı zade Hacı Halil Ağa olarak bilinmektedir (Agâh, 2008: 432).

3. Tahsili, Memuriyeti ve Seyahatleri

Hacı ‘Ali Efendi tahsilini Amasya’da bitirmiş, daha sonra İstanbul’a gelerek çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Küçük yaşta seyahat etmeye başlamış, 1647 senesinde hacca gitmiştir. 1650 tarihinde kitâbet-i divân hizmetiyle Mısır’a gitmiş ve iki seneden fazla Mısır ve civarında ikamet etmiştir. Bu zaman zarfında ticaret yoluyla Hindistan ve Yemen’e gitmiş, Yemen’de pek çok kimseyle sohbet ederek halkın durumu hakkında malumat edinmiştir (Can, 2007: VI). 1659-1660 senesinde, Erdel üzerine yapılan sefere katılmış ve ardından Temeşvar muhafazasında bulunmuştur. İstanbul dışında bir süreliğine Mısır’da kâtip olarak görev yapmıştır. 1672 yılında tezkireci olarak Kamanîçe Seferine katılmış, katıldığı bu sefer ile ilgili Fetihnâme-i Kamanîçe adında bir kitap yazmıştır (Baştürk, 2010: XXI).

4. Vefatı

Hacı ‘Âli Efendi’nin ölüm tarihi hususunda eserlerinde bilgi yoktur. Yakın dönemde Osmanlı tarihçileri ve eserleri hakkında yapılmış olan çalışmalarda bilgileri ise çelişkilidir. Bu çalışmaların tamamında müellifin ölüm tarihi 1665-66 olarak verilmektedir. Oysa ifâ ettiği görevler ve eserlerini kaleme aldığı tarihler dikkate alındığında, ölüm tarihinin yanlış olduğu açıkça görülmektedir. 1672 tarihinde gerçekleştirilen Lehistan Seferi’ne tezkirecilik göreviyle katılmış ve bu sefere dair Tarih-i Kamanîçe adlı eser kaleme almıştır. Dolayısıyla 1665-66 tarihinde hayattadır.

1672'de yapılan Lehistan seferinden döndükten sonra üstlendiği herhangi bir göreve dair bilgi bulunmamaktadır. 1672 tarihinde sonra yazdığı herhangi bir eser de mevcut değildir. Dolayısıyla 1672'de hayatta olduğu kesin olan Hacı 'Âli Efendi'nin, bu tarihten bir süre sonra, 50-55 yaşları arasında iken vefat etmiş olduğu tahmin edilmektedir (Baştürk, 2010: XVII). Hacı 'Ali Efendi'nin ölüm tarihi ve yeri tam olarak bilinmemekle beraber *Telhîs-u Berkü'l-Yemânî* adlı eserinin sonundaki 1087 (1675-1676) yılından sonra öldüğü anlaşılmaktadır (Can, 2003: VI).

5. Tasavvufi Şahsiyeti

Hacı 'Âli Efendi, tasavvufla da meşgul olmuştur. Eserlerindeki ifadelerde tasavvuf ehline karşı son derece hürmetkâr bir üslup kullanması ve tamamen dinî-tasavvufî içerikli *Tuhfetü'l-mücâhidîn ve behçetü'z-zâkirîn* adlı eseri, onun tasavvufî yönünün açık bir göstergesidir (Baştürk, 2010: XVII). Latinizesini bu makale kapsamında yapmaya çalıştığımız iki sûfi ile ilgili kullandığı övgü dolu cümleler de kendisinin tasavvufa ve mutasavvıflara ne kadar ilgili olduğunun açık bir kanıtı olarak karşımızda durmaktadır. Ayrıca bir tarikat mensubu olabileceği dahi düşünülmektedir. Zira *Tuhfetü'l-huccâc* adlı risalesinde yer alan, “*Evvelâ Üsküdar'a varıldık da lâyük oldur ki Kutbu'l-Evliyâ ve Mürşîd-ü Muktedâ Şeyhü'l-Meşâyih Mahmud Efendi kaddesallâhu sirrihûnun merkad-ı mübârekeleri ziyâret olunub, rûh-ı şerîfleri için Fâtihâ okunub ve rûhâniyetlerinden istimrâr-ı hayr oluna*” ifadesi, onun bu yönüne dair önemli bir ipucudur (Hacı 'Âli, vr3a). Bu kayıta adı geçen İstanbul'un Üsküdar mahallesinde metfun Aziz Mahmut Hüdâyî (ö.1628), Celvetiyye tarikatının kurucusudur.¹ Hacı 'Ali Efendi bu alıntıda da görüldüğü üzere Aziz Mahmut Hüdâyî'den büyük övgüyle bahsetmekte, türbesinin ziyaret edilerek onun şefaatinde istifade ile hac yolculuğuna başlanması gerektiğini ifade etmektedir. Oysa İstanbul'da daha başka şeyh ve ulema, hatta sahabenin metfun olduğu türbeler de vardır. Özellikle Aziz Mahmut Hüdâyî'nin türbesinde dua edilerek hac yolculuğuna başlanmasını belirtmesi, ona özel bir ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Bu durum Hacı 'Ali Efendi'nin Aziz Mahmut Hüdâyî'nin müridi olduğu ve Celvetiyye Tarikatı mensubu olduğuna dair önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir. Sadettin Baştürk bu hususta alıntıda geçen Mahmut Efendi'nin bir halveti şeyhi olduğunu ısrarlı bir şekilde ifade ederek Aziz Mahmut Hüdâyî'den farklı bir Mahmut Efendiyi mi kastetti? Tam olarak bilememekteyiz (Baştürk, 2010: XVII). Fakat çalışmasında verdiği doğum ve ölüm tarihlerinin Aziz Mahmut Hüdâyî'nin doğum ve ölüm tarihleri ile aynı olması aynı şahıstan bahsettiğimiz kanaatini tarafımızda oluşturmuştur. Ancak eserinde Aziz Mahmut Hüdâyî'yi ısrarla halvetî şeyhi ve Hacı 'Ali Efendi'yi de halvetî tarikatının müntesibi olarak ifade etmesi acaba farklı bir şeyhten mi bahsetmektedir düşüncesini de şahsımızda oluşturmuştur.

6. Eserleri

Hacı 'Ali Efendi'nin bilinen dört eseri vardır. Bunlar sırası ile *Tuhfetü'l-huccac*, *Fetihnâme-i kamanîçe*, *Telhîs-i berkü'l yemânî* ve *Tuhfetü'l-mücâhidîn ve behçetü'z-zâkirîn*'dir. Biz bu başlık altında *Fetihnâme-i Kamanîçe*, *Telhîs-i berkü'l Yemânî* ve *Tuhfetü'l-Huccac* adlı eserleri hakkında kısa bilgilendirme ile yetineceğiz. *Tuhfetü'l-mücâhidîn ve behçetü'z-zâkirîn* adlı eser ile ilgili ise biraz daha detaylı malumat verip, bu eserdeki iki mutasavvıfın biyografilerinin latinizesi ve günümüz dil içi çevirisine ise makalemizin başlığı gereğince yer vereceğiz.

6.1. Fetihname-i Kamanîçe

Hacı 'Ali'nin Kamanîçe seferi esnasında yazmış olduğu *Fetihname-i Kamanîçe* adlı eseri, 1672 yılında meydana gelen Kamanîçe seferinin günlük defteri niteliğindedir. O, Divân-ı hümayun kâtibi olarak katıldığı bu seferde bizzat şahit olduğu olayları eserinde yazmıştır. Eser, bölüm ve fasıl şeklinde yazılmayıp, seferin menzilleri esas alınmak suretiyle tertip edilmiştir. Tarih-i Kamanîçe, Osmanlı seferlerinin iâşe ve ikmalî hakkında önemli bilgiler içermesinin yanında, sefere katılan askerler ve devlet görevlilerinin seferdeki durumlarından da söz eder. Eserde şu hususlara yer verilmektedir. Kamanîçe seferinin nedenleri, sefer hazırlıkları, ordunun toplanması, sefer

güzergâhı, menziller, Kamanîçe Kalesi ve 189 gün süren seferin ayrıntıları. Ayrıca kalenin alınması, daha sonra imzalanan Bucaş Antlaşması ve Edirne'ye geri dönüş anlatılır. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi Kitaplığı, no: 308 de kaydı bulunmaktadır. Eser her varağı 15 satır olmak üzere 136 varaktan oluşmaktadır. Orduyla beraber Kamanîçe'ye kadar gidip Bucaş Antlaşması'nın görüşmelerinde bulunmuştur. 1673 tarihinde Edirne'ye geri dönmüştür (Türkmen, 2002: 17). Bu eserle ilgili Ayşe Hande Can'ın, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından kültür eserleri kapsamında "*Tarih-i Kamanîçe (Tahlil ve Metin)*" başlığıyla detaylı bir çalışması yayımlanmıştır. İnternet üzerinden açık erişimle ulaşılabilen bu eser, ilgili eser hakkında çalışma yapacak araştırmacılara önemli kolaylıklar sağlayacaktır.

6.2. Telhîs-i Berkü'l Yemânî

Bu eser, Hacı 'Ali Efendi'nin Sadrazam Ahmed Paşa'nın tavsiyesi ile Seyyâh Kutbeddin Mekki'nin "*el-Berkü'l-Yemânî Fi'l-Fethi'l-Osmanî*" adlı eserinin Arapçadan Türkçeye tercüme ettiği eserdir. Yemen'in fethinin anlatıldığı esere Hacı 'Ali bazı eklemeler yaparak Yemen'in elden çıkması ve tekrar ele geçirilmesi olaylarını da eklemiştir. Hacı 'Ali, eseri beş bâba ve bunları da kendi içinde fasıllara ayırmıştır. Eserin, birinci bâbında Yemen'in Osmanlı hâkimiyetine girmeden önceki durumu, Sultan II. Selim'in Mısır Seferi sırasında meydana gelen olaylar ve Yemen'in bu esnasındaki hükümdarları anlatılır. İkinci bâbda Osmanlı Devleti'nin Yemen'i almak isteyişinin sebepleri hakkında bilgi verilir. Üçüncü bâb Sinan Paşa tarafından Yemen'in feth edilmesini beyan eder. Dördüncü bâbda Yemen'in fethinden sonra bu bölgeye hâkim olan beylerbeyiler ve vezirler hakkında bilgiler verilir. Beşinci bâbda ise Yemen'de imam olanların asıl ve nesepleri ve ne yolla buraya müstevli oldukları anlatılır. Eserin sonunda yer alan hâtime kısmında Hacı 'Ali Efendi 1030 tarihinden sonraki olayları ve Yemen'in ne şekilde Osmanlı idaresinden çıktığını anlatır. Bu bölüm muhtemelen Hacı 'Ali Efendi tarafından yazılmış ve burada müellif 1650 tarihinde Mısır, Yemen ve Hindistan'daki vazifeleri sırasında edindiği bilgileri esere ilâve etmiştir. Eserin tek nüshası Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, Tarih, 657 numarada bulunmaktadır (Can, 2007: VI-VII). Hacı 'Ali Efendi'nin Telhîs-i Berkü'l Yemânî adlı bu eseri Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında 2010 yılında "*Telhîsü'l-Berku'l-Yemânî / Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil Ve Metin)*" başlığıyla doktora çalışması olarak mevcuttur. Hacı 'Ali Efendi'nin bu eseri hakkında çalışma yapacak araştırmacılara önemli kolaylıklar sağlayacağız düşünmekteyiz.

6.3. Tuhfetü'l-Huccâc

Hacı 'Ali Efendi bu eserini hacca gidecekler için yazmıştır. Eser bir hac günlüğü olarak değerlendirilebilir. 18 varaklık bu küçük risale, Allah'a hamt ve Hz. Muhammed'e salât ile başlar. 1647 senesinde hac vazifesini yerine getirmek için Üsküdar'dan yola çıktığını belirten Yazar, Üsküdar'dan Şam'a ve oradan da Medine'ye ve Beytü'l-Haram'a varıncaya kadar geçtiği menzillerin özelliklerini ve ziyaret edilmesi gerekli yerleri tanıtmak amacıyla bu risaleyi kaleme aldığını ve adını da Tuhfetü'l-Huccâc koyduğunu söyler. Eser, Üsküdar'dan kara yoluyla hac yolculuğuna çıkılmasıyla başlar ve sırasıyla, İznik, Eskişehir, Akşehir, Konya, Ereğli, Adana, Antakya şehirlerini tanıtır. Şevvalin sekizinci günü Şam'a varılır ve oradan önce Medine'ye sonra Mekke'ye ulaşılır. Eserin bundan sonraki bölümleri hac vazifesi sırasında neler yapılması gerektiğini anlatır. Haccın farzlarını, vaciplerini, sünnet ve müstehapları hakkında bilgiler verir ve bu vazifeler esnasında okunacak duaları da söyler. Eser Allah'a dua ile biter. Nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye 386/6 numaradadır (Can, 2007: VII-VIII).

6.4. Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behçetüz-Zâkirîn

Hacı 'Ali Efendi 1664 tarihinde Ulema ve Evliya'nın hayatından bahseden *Tuhfetü'l-mücâhidîn ve behçetü'z-zâkirîn* isminde bir eser yazmıştır. Bu eserine Hacı 'Ali, Allah'a hamt ve

Hız. Peygamber'e dua ile başlamaktadır. Kendisi hakkında çok kısa bilgi verdikten sonra, insanları iyiliğe sevk etmek gayesiyle bu eserin vücuda getirildiği zikretmektedir. Hacı 'Ali Efendi'nin bu eseri bir mukaddime, dört rükün ve bir hatimeden oluşan şeyh ve dervişlerden bahseden biyografik bir eserdir. Mukaddimede, Hulefâ-i Râşidîn'den başlayarak on iki imam ve Aşere-i Mübeşşire zikredilmektedir. Ardından büyük sahabeler, tâbi'în, İslâm'ın dört Sünni mezhebinin imamları ve ilk mutasavvıflarının biyografileri yer almaktadır. Birinci rükünde, ilk sûfi olarak kabul edilen Şeyh Ebû Hâşim el-Kûfî'den başlayarak Şeyh Ahmed Gazali'ye kadar olan meşhur şeyhlere ve menkıbelerine yer verilmiştir. İkinci rükünde, Hoca Ebû Yakup bin Yusuf el-Hemedânî'den başlamak üzere Nakşibendi Tarikatı ve büyük şeyhleri, bazı sûfi guruplar ve seçkin insanlar konu edilmiştir. Üçüncü rükünde Şeyh Abdulkâdir Geylani'den başlamak üzere Şâzeliye, Kadiriye, Ahmediye tarikatlarının silsile ve şubelerine yer verdikten sonra, Osmanlılar zamanında yaşamış olan şeyhler ve salih kimseler konu edilmektedir (Baştürk, 2010: XXII). Dördüncü rükünde ise, Sühreverdiyye, Bayrâmiyye, Halvetiyye, Zeyniyye, Celvetiyye, Gülşeniyye şeyhleri anlatılır. Eserin hâtime bölümünde velîlik mertebesini bulmuş kırk iki hatun hakkında bilgi vardır (Can, 2007: VIII). Bu eser, dinî ve tasavvufî bir niteliğe sahiptir. Hacı 'Ali'nin bu eserini diğer eserlerine nazaran daha ağıdalı bir dille kaleme aldığı görülmektedir. Ayrıca eserini yazarken Taşköprülüzade Ahmed Efendiⁱⁱⁱ'nin, Lâmi Çelebi'ninⁱⁱⁱ, Hoca Saadettin Efendi^{iv} ve Gelibolulu Mustafa Ali^v gibi meşhur şahsiyetlerin eserlerinden yararlanmışır. 624 varaktan ve her varağı 27 satırdan oluşan bu eserin el yazma nüshası, Süleymaniye kütüphanesi Nur-i Osmaniye Kitaplığı 2293 numarada kayıtlıdır. İki sûfinin biyografisinin latinizesi ve günümüz Türçesi'ne çevirisinin yapıldığı bölümde bahsettiğimiz bu üslup açık bir şekilde görülebilecektir.

B. TUHFETÜ'L-MÜCÂHİDİN VE BEHÇETÜ'Z-ZÂKİRİN'DEKİ İKİ SÛFİNİN BİYOGRAFİLERİ

1. Hacı Bayrâm-ı Velî Maddesi

1.1. Latinizesi

Zikr-i Şeyh Hazret el-Hacı Bayrâm el-Ankarâvî Kaddesallâhu Teâlâ Esrarahû

Lâmîî merhûm tercemesinde böyle zikr itmişdür ki nefsi-i Ankara Sancağı'nda Çubuk Ovası nâhiyesinde Solfasol nâm karyede vücûda gelmişlerdür ki Ankara şehrine karîbdür ve Çubuk suyunun üzerindeki dere içinde vâki' olmuş karyedür. Evâ'il-i hâlinde ilm-i zâhire meşgûl olup ve haylî zamân müderrislik idüp nâm u şân sâhibi olmuşdur. Sonra kıdvetü'l-ârifin Şeyh Hâmid hazretlerinin şeref-i sohbeti ile ve sa'âdet ve hıdmeti ile tahsil-i tarikat ve tekmi'l-i hakikat idüp yümn-i terbiyye-i behiyyeleri ile makâmât-ı âliyyeye ve nazar-ı inâyetleri berakâtıyla deracât-ı sâmiye irişdüler ve izn ü icâzet-i şerîfleriyle câlis-i seccâde-i meşihat olup hüsn-i irşâd ve terbiyye-i kerâmât-nihâd ile nice tâlibîn u âşıklara murâdın virüp matlûba irişdurdiler. Zamânında kıdve-i enâm^{vi} ve merci-i halâ'ik ve mültecâ-yı havâs u avâm idi. Kerâmât ve havâriku'l-âdâtı âyaniyye ve vilâyât ve hâlât-ı ma'neviyye ıssı olup sohbet-i kimyâ-yı hâssiyeleri gâyet müessir idi. Ve zâtında sahib-i himmet ve ehl-i kerem olup sohbet ve nazarlarında olan te'sîr ü hâlât hadd-i ta'bîr tahrîrinden hâriç ve imdâd u munticü'l-murâdîleri ile mülâzemet idenlerin ekseri zirve-i matlûb ve maksûdlarına âric idüler. Menâkıb-ı celîleri ve merâtib-ı âliyyeleri gâyet de meşhûr ve elsine-i halâ'ıkda mezkûrdur. Ona binâen bu cerîde-i müfidede ancak teberrüken bu denlû ihtisâr olundu. Fe-emmâ kümmelîni kibâr-ı evliyâdan sened-i ittihâd olunmuş ve ser-halka ve sâhib-i sikke olup pişvâ-yı dü-şems ve silsile-i Bayrâmiyye bunlara nispet olup kendülerinden sonra sülûk-ı tarikatları üzerinde gâyet çok azîzler zuhûr itmüşdür. Ve kendülerinin terbiyesiyle tahsil-i kemâl idenlerden gayrı şeyh ve pîri Hız. Şeyh Hâmid -kaddesallahu teâlâ esrarahu-nun ma'rûf-ı ashâbından İnce Bedrî'd-dîn ve Kızılca Bedrî'd-dîn ve Baba Nahhâs-ı Ankaravî ve Salahud-dîn-i Bolevî ve Muslihu'd-dîn Ömer Dede Bursevî ve dahi niceleri sohbet-i şerefleri mülâzemetin idüp tahsil-i kemâl ü ma'rifet ve tekmi'l-i hâl u tarikat itmışlerdür. Fîmâ-ba'd Şeyh Hâmid hazretlerinin

ashâbı zik rolunduktan sonra terbiyye-i iksir-i te'sîrleri ile sahib-i kemâl olan ashab u müridleri ve hîdmet-i irşâda lâ'ik görüp ta'yîn buyurdıkları halîfeleri ale't-tertib -inşallâhu teâlâ- zikr olunur. Sâhib-i Şakâ'ik -rahmetullahi teâlâ aleyhi- makâmât ve kerâmât-ı sâmiyye sâhibi mürşid-i kâmil-i azîz olduğunu yazup fevke'l-hadd vasf u ta'rîf itmişdür ve lâkin ol dahi târîh-i vefâtını zikr ü beyân itmemişdür. Gayr-ı mürîdlerinin cerîdesine tekayyüd olundu, zafer bulmak müyesser olmadı. Nihâyet Şakâ'ik mazmûnı muktezâsınca 820'den sonra nakli fehm olunur. Allahu Teâlâ a'lem.

1.2. Günümüz Dil İçi Çevirisi

Ankaralı Şeyh Hacı Bayram Velî Hazretleri (ks) Maddesi

Rahmetli Lami Çelebi tercümesinde^{vii} Hacı Bayram Velî'nin Ankara sancağındaki Çubuk Ovası nahiyesinde bulunan Solfasol^{viii} adlı bir köyde dünyaya geldiğini ifade etmektedir. Bu köy, Ankara şehrine yakın bir köy olup Çubuk Suyu üzerindeki dere içinde bulunmaktadır. Hacı Bayram Velî ilk zamanlarında zahirî ilimlerle meşgul olmuş, uzunca bir süre müderrislik yapmış ve bu yönleriyle nam ve şân sahibi olmuştur. Daha sonra ariflerin şâhı Şeyh Hamid^{ix} Hazretlerinin şerefli sohbetleri ve saadetli hizmetleri ile tarikat tahsili, hakikat tekmi ve bereketli-güzel terbiyeleri vasıtası ile yüce makamlara erişmiştir. Hacı Bayram Velî mürşidi Şeyh Hamid hazretlerinin nazarının yardımı, bereketi ve tesiriyle yüksek mertebelere ulaşmıştır. Şerefli izin ve icazetleri ile şeyhinin halifesi olup, birçok öğrenci ve âşıklara güzel irşadı ve keramet dolu terbiyeleri sayesinde gönüllerinin muradını verip onları istedikleri noktalara ulaştırmıştır. Hacı Bayram Velî ayrıca yaşadığı zamanın rehber şahsiyeti ve her kesimden insanın dertlerini arz ettiği bir başvuru merkezi idi. Kerametlere ve harikulade hâllere sahip olan Hacı Bayram Velî, manevî halleri ve sohbetleri ile gayet tesirli bir şahsiyetti. Bunun yanında ehli kerem ve himmet sahibi bir zattı. Sohbet ve nazarlarındaki etki ve tesirin tarifi imkânsızdı. Sahip olduğu bu özellikler zamanında yaşayan insanlar tarafından gayet açık bir şekilde bilinmekte idi. Hacı Bayram Veli mürşidinden el alıp Bayramiyye silsilesini kurmuştur. Bu silsileden çok yüce şahsiyetler gelmiştir. Yetiştirdiği Bayramiyye müntesiplerinin dışında mürşidi Somuncu Baba'nın arkadaşlarından İnce Bedrettin, Kızılca Bedrettin, Baba Nahhas, Selahaddin-i Bolevî ve Ömer Dede Bursevî gibi daha niceleri çok etkili sohbetleri vasıtası ile yüce mertebelere ulaşmışlardır. Bu bahsedilenler dışındaki kemal sahibi müritlerinden ve halifelerinden bu eserde sırası ile bahsedilecektir. Şakayık yazarı Taşköprülüzâde Ahmet Efendi (Allah ona rahmet etsin) Hacı Bayram Velî'nin yüce makam ve keramet sahibi bir mürşid-i kâmil olduğunu eserinde zikretmesine rağmen onun vefatı hakkında eserinde herhangi bir bilgi vermemiştir. Diğer müritlerinin eserlerine de baktık fakat bir sonuca ulaşamadık. Ancak Şakayık adlı eserin içeriği doğrultusunda 1472 yılından sonra vefat ettiği düşünülmektedir. En doğrusunu Allah bilir.

2. Akşemseddin Maddesi

2.1. Latinizesi

Zikr Eş-Şeyh Ârif-i Billâh Te'âlâ Mevlânâ Akşemsü'd-dîn Kaddesallâhu Teâlâ Esrârahu

Mevlânâ Lâmiî -rahmetullahi teâlâ aleyhi- *Terceme-i Nefâhat*'ında bu vech-ile yazup zikr eylemiştir ki nâm-ı nâmîleri Muhammed ve şöhrat ü lakâbları Ak Şeyh dinmekledür. Ve mevlidleri belde-i Dimaşk'dur. Ve neseb-i sâmilere hazret Şeyh Şihâbü'd-dîn Ömer Ebu Hafs es-Sühreverdî -kaddesallâhu teâlâ esrârahu-ya peyveste ve ol hânedân-ı celîlü'l-'unvâna bestedür. Ve bâlâda kendi zikrlerinde ifâde olunduğu gibi Hazret-i Şeyh Şihâbü'd-dîn'in silsile-i nesebi yâr-ı gâr-i atik hazret-i emîrül-mü'minîn Ebûbekr Sıddîk -radiyallahu anh- cenâblarına bu tertîb üzerine ulaşır. Şeyh Muhammed eş-şehîr bi-Akşemsü'd-dîn bin Şeyh Hamza bin el-Hâc Alî bin Muhammed bin Hediyye bin Mûsâ bin Şeyh Muhammed bin Şeyh Ömer Ebu Hafs eş-şehîr Şihâbü'd-dîn es-Sühreverdî bin Muhammed el-Bekrî bin Şeyh Kâdî Vecdü'd-dîn es-Sühreverdî -rahimehumullahi teâlâ ecmaîn-. Nitekim yukarıda âhirine değin irâd olunmuştur. Menkûldür ki emîrül-mü'minîn

Ebu Bekr es-Siddîk -radiyallahu teâlâ anhu- hazretlerinin dört nefer oğlu var idi ki üçü meşâyih-i kirâm kibârına üç azîzin ceddî vâki olunmuştur. Ve bu saâdet-i teselsül değme hânedana müyesser ve nasîb olmuştur. Ve ol dört nefer ferzend-i ercümendlerinin biri Nasru'llâh ve biri Abdu'llâh ve biri Muhammed ve biri Cafer'dir -rıdvânullahi teâlâ aleyhim-. Pes Nasru'llâh, Hazret-i Mevlânâ Celâlü'd-dîn er-Rûmî kuddüse sırrahu'l-azîzin cedd-i a'lâsıdır. Ve Abdu'llâh, Şeyh Şakîkû'l-Belhî -kuddüse sırrahu- hazretlerinin ceddidir. Ve Muhammed hod hazret-i Şeyh Ebû en-Necîb Abdu'l-kâhir Suhreverdî'nin ve Şeyh Ömer Şihâbü'd-dîn'in vedûdmân-ı Sühreverdîyyeden zuhûr eden azîzlerin cedd-i a'lâsıdır. Ve dördüncü oğlu Ca'fer mücerred iken küffâr-ı hâk-sâr muharebesinde rütbe-i şehâdete irişüp akab u nesebi kalmamıştır. Ve Şeyh Muhammed Akşemsüd-dîn -kuddüse esrârahanun- silsile-i nesebi bunlara ulaşüp hânedan-ı hazret-i siddîka peyveste idüğü mukarrerdür. Ve bu şeref ü übbehet değme kimesnelere müyesserdür. Ve peder-i büzürgvârları Şeyh Hamza bin El-Hâc Alî Dîmaşk eş-Şâm'da mütevattın u sâkin olduğu hâlde zühd ü salâh u kerâmet ve fezv ü felâh ve istikâmet ile şöhret bulmuş ve havâs u avâm katında makbûl ü mergûb olup ahhâb u ashâbı çoğalmış idi. Ferzend-i kerâmet-mendleri Şeyh Akşemsüd-dîn hazretleri vücûda geldükten sonra Dîmaşk'ta çok müddet ikâmet itmeyüp nakl ü rihlet idüp Şeyh Şemsü'd-din henüz sâbi' idi ki diyâr-ı Rûm'a gelüp Sivas havâlisinde bir mevzi'-i mergûbta karâr kıldı. Ve hüsn-i hâl ü nice kerâmâtı münteşîr ve meşhûr olup cevânib-i erba'adan halâ'ik ziyâretine gelüp merci-i havâs u avâm oldu. Âkıbet bu dâr-ı fenâdan bekâya sefer idüp defn olundukları mahalde merkad-i şerîfleri üzerinde türbe yapılp ve ziyâretgâh ve du'â kabûl olur. Câygâh-ı müteberrikeleri ziyâde ma'rûf ve mevsûf olmağla li-eclillah ziyâret olunur ma'mûr bir makâmıdır. Şeyh Akşemsüd-dîn hazretleri hod babası yanında perverîş ve neşv u nemâ buldukça ilm-i ma'ârif-i zâhirî tahsîline sa'y u gûşîş iderdi. Ve âlem-i sabâvetinde iken tadyî-i evkât diyü rivâyet iderler. Ve sâhib-i silsile mesned-nişîn-i irşâd olan azîzleri nazm ile zikr ü îrâd idüp bu iki azîz-i sahib-i temyîzi dahi bu vech-ile ta'rîf ü yâd itmişdür ki teberrüken bu mahalde zikr olundu. Ve fehmi âsân olsun için hazret-i mîr-i sikkîn zikrine ibtidâ münâsib görüldü.

Nazm

Câ-nişin eyledi bir serveri ol	Seyyid-i âlem idi âl-i Resûl
Sadev-i dehrde bir gevheri ol	Cedd-i a'lâsı idi zevc-i betûl
Kâr-ı sikkîni ider nâmı Emîr	Sübha vü tâc u asâyı yakan ol
Şehri Göynükdi yüzi bedr-i münîr	Cümle esbâb-ı riyâyı yıkan ol
Zâhirinde yok idi bûy-ı riyâ	Ana menzil idi şehir-i Ayaş
Kalbi toptolu idi Hubb-i Hudâ	Ehl-i irfân ider idi sâbâş
Şevk ü zevk ile kılıp azm-i bekâ	Mâsivâ terki idi âdet ana
Kodı Bünyâmin'i ol Merd-i Hudâ	Nefy-i gayriyyet idi tâ'at ana

Kâr-ı dünyâdan oda çekdi eli
 Geldi seccâdesine Pîr Alî
 Âlemin kutbu idi elhâsıl
 Aksarâyı idi o mâha menzil

Rahmetullahu teâlâ aleyhim ecmaîn. Pîr Alî hazretleri budur ki zikr olunur.

2.2. Günümüz Türkçesine Dil İçi Çevirisi

Akşemseddin Hazretleri (ks) Maddesi

Muhterem Lami Çelebi (Allah ona rahmet etsin) Nefahat Tercümesinde şu şekilde yazmış ve zikretmiştir ki; Akşemseddin'in asıl adı Muhammed, şöhret ve lakabı Ak Şeyh'dir. Doğum yeri Dimeşk'tir. Soyu Şeyh Şihabüddin Ömer Ebu Hafs Sühreverdî'ye (ks.) dayanmaktadır. Bu değerli soya bağlı olduğunu kendisi de ifade etmektedir. Akşemseddin'in soyunun bağlı olduğu Şeyh Şihabüddin Sühreverdî'nin soyu Peygamber Efendimizin Hicrette yoldaşı olan ve mağara arkadaşı olarak da bilinen atık lakaplı müminlerin emiri Ebubekir Sıddık'a (ra) şu sıralama ile ulaşmaktadır. Akşemseddin nâmı ile meşhur Şeyh Muhammed, Şeyh Hamza, Hacı Ali, Muhammed, Hediye, Musa, Şeyh Muhammed, Şihâbüddin Sühreverdî namı ile meşhur Şeyh Ömer Ebu Hafs, Muhammed el Bekrî, Şeyh Kadı Vecihüddin es-Sühreverdî. Nitekim daha önceki bölümlerde bu sıralamanın devamı da zikredilmiştir. Hz. Ebu Bekir'in (ra) dört oğlu olduğu nakledilmektedir. Bunların üçü meşâyih-i kiramdan üç kişinin atasıdır. Bu dört kıymetli evlat Nasrullah, Abdullah, Muhammed ve Cafer'dir. (Allah onlardan razı olsun) Nasrullah, Hz. Mevlânâ'nın^x (ks) atasıdır. Abdullah, Şeyh Şakik-i Belhî'nin^{xi} atasıdır. Muhammed, Şeyh Ebu'n-Necîb Abdulkâhir es-Sühreverdî^{xii} ve Sühreverdiyyenin^{xiii} önde gelenlerinin atasıdır. Cafer ise henüz bekârken düşman ordusuna karşı katıldığı bir savaşta şehit düşmüş ve soyu kesilmiştir. İşte bu şekilde Akşemseddin'in (ks) soyunun da Hz. Ebu Bekir'in (ra) güzel soyuna dayandığı ifade edilmektedir. Akşemseddin'in babası Şeyh Hamza bin Hacı Ali, Dimeşk'li olup, o yörede meşhur olmuş kıymetli bir zaat idi. Akşemseddin doğduktan sonra Dimeşk'te çok kalmayıp daha henüz çocuk yaşta iken yola çıkmış ve Anadolu'ya gelip Sivas çevresinde bir yere yerleşmiştir. Akşemseddin'in güzel hali ve kerametleri yayılıp meşhur olunca dört bir yandan insanlar ziyaretine gelmiştir. Akşemseddin bu şekilde hem halkın hem de ileri gelen şahsiyetlerin mutlaka uğradığı bir şahıs haline gelmiştir. Akşemseddin vefat ettiğinde defnedildiği yerin üzerinde bir türbe yapılmıştır. Mamur olan bu türbe duaların kabul olduğu bir ziyaretgâhtir. Akşemseddin babasının yanında bulunduğu müddetçe ilim ve irfan tahsiline devam etmiştir. Küçüklüğünde babası ile birlikte zaman geçirdiği ve onun yanında bulunduğu ifade edilmektedir. Akşemseddin dışında Hacı Bayram Velî'nin halifesi olan silsile ve iki yüksek makam sahibi Allah dostunu da bu başlık altında şiir ile zikretmek isteriz. Bu hususta daha geniş malumat edinebilmek için Mîri Sikkîn^{xiv} bahsine bakabilir.

ŞİİR

Câ-nişin¹ eyledi bir serveri² ol. (Bir efendi onu makam sahibi yaptı.)

Sadef³i dehr⁴de bir gevheri ol (Zamanın inci kutusunda onu bir cevher yaptı.)

Kâr-ı sikkîn⁵i ider nâm-ı Emîr (Emîr unvanı ile bıçakçılık mesleği yapardı.)

Şehri Göynük^{xv}di yüzi bedr-i münîr⁶ (Şehri Göynük idi, yüzü de ay gibi parlaktı.)

¹ Câ-nişin: Makam sahibi

² Server: Efendi

³ Sadef: İnci kutusu

⁴ Dehr: Zaman

⁵ Kâr-ı sikkîn: Bıçakçılık mesleği

⁶ Bedr-i münîr: Ay gibi parlak

Seyyid-i âlem⁷ idi âl-i Resûl (Peygamber ailesi, âlemin efendisiydi.)

Cedd-i a'lâsı⁸ idi zevc-i betûl⁹ (Büyük dedesi olan Hz. Ali, Hz. Fatıma'nın eşi idi.)

Sübha¹⁰ vü tâc u âsayı yakan ol (Tacı, tespihi ve âsayı yakan odur.)^{xvi}

Cümle esbâb-ı riâyayı yıkan ol (Bütün riya sebeplerini yıkan da odur.)

Zâhirinde yok idi bûy-i riya¹¹ (Kendisinde riyaadan bir eser yoktu.)

Kalbi topdolu idi Hubb-i Hudâ¹² (Kalbi Allah sevgisi ile dopdoluydu.)

Şevk ü zevk ile kılıp azm-i bekâ¹³ (Şevk ve zevk eşliğinde büyük gayret göstererek)

Kodı Binyamin'i ol Merd-i Hudâ¹⁴ (Bünyamin'i yetiştirdi o Allah'ın mert kulu)

Ana menzil idi şehr-i Ayaş (Ayaş onun -Bünyamin Ayâşî'nin- konakladığı yer idi.)

Ehl-i irfan ider idi sâbâş¹⁵ (İrfan ehli onu- Bünyamin Ayâşî'yi- baş üstünde tutardı.)

Mâsivâ¹⁶ terki idi âdet ana (Allah dışındaki her şeyi terk etmek onun için âdet olmuştu.)

Nefy-i gayriyyet¹⁷ idi ta'at ana (İbadet ve taat ile iççice geçmişti.)

Kâr-ı dünyadan¹⁸ oda çekti eli (Dünya işlerinden elini eteğini çekti.)

Geldi seccadesine Pîr Ali (Onun yerine -Bünyamin Ayâşî'nin halifesi olarak- Pir Ali geldi.)

Âlemin kutbu idi elhâsıl (Sonuçta Pir Ali kâinatın en büyük tasarruf sahibi evliyası idi.)

Aksaray idi o mâha menzil¹⁹ (Aksaray ise onun aydınlık konaklama yeri idi.)

⁷ Seyyid-i âlem: Âlemin efendisi

⁸ Cedd-i âlâsı: Yüce atası

⁹ Zevc-i betûl: Hz. Fatıma'nın eşi Hz. Ali

¹⁰ Sübha: Tespih

¹¹ Bûy-i riya: Riya kokusu

¹² Hubb-i Hudâ: Allah sevgisi

¹³ Azm-i bekâ: Sonsuz azim

¹⁴ Merd-i Hudâ: Allah'ın mert kulu

¹⁵ Sâbâş: Değer vermek

¹⁶ Mâsivâ: Allah'tan gayrı her şey

¹⁷ Nefy-i gayriyyet: İç içe olmak

¹⁸ Kâr-ı dünyadan: Dünya işinden

¹⁹ Mâh-ı menzil: Aydınlık konaklama yeri

SONUÇ

Hacı 'Ali Efendi, 17. yüzyılda yaşamış ve ardında bıraktığı eserler ile günümüze ışık tutmuş önemli bir şahsiyettir. Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde memuriyet görevi yapmış, görevi icabı da Osmanlı Devleti içinde birçok bölgeye seyahatlere çıkmıştır. Edindiği tecrübeleri günlük tutar gibi kayıt altına almıştır. Gittiği yerler ile ilgili tuttuğu bu kayıtları önemli el yazma eserlere çevirerek geçmiş ile günümüz arasında önemli bir köprü görevi icra etmiştir. Tasavvufi bir kişiliğe sahip olduğu kaleme aldığı eserlerden anlaşılan Hacı 'Ali Efendi'nin, eserlerinde kullandığı ifadeler onun halveti tarikatına mensup olduğuna dair işaretler içermektedir. Yaşadığı dönemin vefat etmiş meşhur halveti şeyhi olan Mahmut Efendi'nin kabrini ziyaret ederek hac yolculuğuna çıkmış olması, onun halveti tarikatına mensup bir mutasavvıf olduğu kanaatini kuvvetlendiren en önemli delil olarak kabul edilmektedir. Özellikle Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behçetü'z-Zakirin adlı eseri tasavvufi kişiliğini gösteren örneklerle doludur. Bu eserinde önde gelen mutasavvıflar ile ilgili kullanmış olduğu saygı ve övgü dolu ifadeler kullanması ayrıca tasavvufi kişiliğini ispat eden niteliğe sahip ifadeler olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar ölüm tarihi tam olarak bilinmemekte ise de 50 ile 55 yaşları arasında yani genç sayılabilecek bir yaşta vefat ettiği düşünülmektedir.

Hacı 'Ali Efendi'nin Telhîs-i Berkü'l Yemânî, Fetihname-i Kamaniçe, Tuhfetü'l-Huccâc, Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behçetü'z-Zakirin adlı eserleri mevcuttur. Telhîs-i Berkü'l Yemânî eserini Hacı 'Ali, beş bâba, bu beş bâbı da kendi içinde fasıllara ayırmıştır. Eserin, birinci bâbında Yemen'in Osmanlı hâkimiyetine girmeden önceki durumu, Sultan II. Selim'in Mısır Seferi sırasında meydana gelen olaylar ve Yemen'in bu esnasındaki hükümdarları anlatılır. İkinci bâbda Osmanlı Devleti'nin Yemen'i almak isteyişinin sebepleri hakkında bilgi verilir. Üçüncü bâb Sinan Paşa tarafından Yemen'in feth edilmesini beyan eder. Dördüncü bâbda Yemen'in fethinden sonra bu bölgeye hâkim olan beylerbeyiler ve vezirler hakkında bilgiler verilir. Beşinci bâbda ise Yemen'de imam olanların asıl ve nesepleri ve ne yolla buraya müstevli oldukları anlatılır. Eserin sonunda yaralan hâtime kısmında Hacı 'Ali Efendi 1030 tarihinden sonraki olayları ve Yemen'in ne şekilde Osmanlı idaresinden çıktığını anlatır. Bu bölüm muhtemelen Hacı 'Ali Efendi tarafından yazılmış ve burada müellif 1650 tarihinde Mısır, Yemen ve Hindistan'daki vazifeleri sırasında edindiği bilgileri esere ilâve etmiştir. Fetihname-i Kamaniçe eserinde, Kamaniçe seferinin nedenleri, sefer hazırlıkları, ordunun toplanması, sefer güzergâhı, menziller, Kamaniçe Kalesi ve 189 gün süren seferi gün gün anlatır. Kalenin alınması, akabinde imzalanan Bucaş Antlaşması ve Edirne'ye geri dönüş anlatılır. Tuhfetü'l-Huccâc adlı eserini Hacı 'Ali Efendi hacca gidecekler için özel olarak yazmıştır. Eser bir hac günlüğü olarak değerlendirilebilir. 18 varaklık bir eserdir. Bu eser, Allah'a hamt ve Hz. Muhammed'e salât ile başlar. 1647 senesinde hac vazifesini yerine getirmek için Üsküdar'dan yola çıktığını belirtmiştir. Hacı 'Ali Efendi Üsküdar'dan Şam'a ve oradan da Medine'ye ve Beytü'l-Haram'a varıncaya kadar geçtiği menzillerin özelliklerini ve ziyaret edilmesi gerekli yerleri tanıtmak amacıyla bu risaleyi kaleme almıştır. Eser, Üsküdar'dan kara yoluyla hac yolculuğuna çıkılmasıyla başlar ve sırasıyla, İznik, Eskişehir, Akşehir, Konya, Ereğli, Adana, Antakya şehirlerini tanıtır. Şevvalin sekizinci günü Şam'a varılır ve oradan önce Medine'ye sonra Mekke'ye ulaşılır. Eserin bundan sonraki bölümleri hac vazifesi sırasında neler yapılması gerektiğini anlatır. Haccın farzlarını, vaciplerini, sünnet ve müstehapları hakkında bilgiler verir ve bu vazifeler esnasında okunacak duaları da söyler. Eser Allah'a dua ile biter. Hacı 'Ali Efendi'nin kaleme almış olduğu Tuhfetü'l-Mücâhidîn ve Behçetü'z-Zakirin adlı eser, tarihte yaşamış meşhur Allah dostları ve âlimlerin hayatlarından bahseden başvuru kaynağı niteliğindeki bir başucu eseridir. 644 varak ve her varağı 27 satırdan oluşan bu eserin 494 ve 495 numaralı varaklarında Hacı Bayram Veli'den, 499 ve 500 numaralı varaklarında ise Akşemseddin'den bahsedilmektedir. Bu iki Allah dostu ile ilgili eserde bahsedilen bilgiler çoğunlukla biyografik içerikli bilgilerdir. Biyografik nitelikteki bilgilerin dışında bu eserde bu iki Allah dostu ile ilgili övgü dolu ifadeler de yoğunlukla kullanılmaktadır. Eserin genelinde ağdalı bir dil kullanıldığı görülmektedir. Farsça ve

Arapça isim tamlamaları ile eser süslü ve ağdalı bir özellik kazanmıştır. Eserin geneline hâkim olan bu özellik Hacı Bayram Veli ve Akşemseddin ile ilgili bölümlerde de kendini açık bir şekilde göstermektedir. Eserin müellifi Hacı ‘Ali eserinde, Hacı Bayram Veli ve Akşemseddin ile ilgili kendisinden önce yaşamış ve biyografik eserler kaleme almış Taşköprülü Ahmet Efendi, Lami Çelebi, Hoca Sadettin Efendi ve Gelibolulu Mustafa Ali gibi müelliflerin eserlerinde bahsettiği bilgilerden farklı bir şeye neredeyse hiç değinmemiştir. Bu iki Allah dostunun dışında eserinde hayatlarından bahsettiği diğer meşhur Allah dostları ve âlimler hakkında da yeni ve orijinal bilgiler vermediği söylenebilir. Fakat bu eseri kendi klasmanındaki diğer eserlerden ayıran orijinal tarafı, kanaatimizce daha önceki eserlerde bahsedilmeyen ve adı neredeyse hiç duyulmamış farklı şahsiyetlerden bahsetmiş olmasıdır. Türünde yazılmış diğer eserlerden görece hacimli olması da bu özelliğinden kaynaklanmaktadır. Hacı ‘Ali Tuhfetü’l-Mücahidîn ve Behçetü’z-Zâkirin adlı eserini yazarken Taşköprülüzade Ahmed Efendi, Lâmiî Çelebi, Hoca Saadettin Efendi ve Gelibolulu Mustafa Ali gibi meşhur şahsiyetlerin eserlerinde bahsettiği bilgileri bir araya getirirken yer yer alıntı yaptığı eserin müellifinin adını, bazen de o müellifin eserinin adını zikrederek ilgili bölümü oluşturduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agâh, Sırrı Levend (2008), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları.
- Babinger, Franz (2000), *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren: Coşkun Üçok, Ankara: Yayınevi Yok.
- Baştürk, Sadettin (2010), *Telhîsü’l-Berkü’l-Yemânî/Ahbârü’l-Yemânî* (Tahlil Ve Metin)- Erzurum: Basılmamış Doktora Tezi.
- Bolat, Ali (2006), “Şakiki Belhi Maddesi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Can, Ayşe Hande (2007), *Tarih-i Kamanîçe (Tahlil-Metin)*, İstanbul: T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Çiftçi, Mehdi (2016), *Osmanlı’nın Bilgeleri Taşköprülüzade Ahmet Efendi*, İstanbul: İlke Yayınevi.
- Hacı ‘Âli, *Târih-i Kamanîçe* (Tarihsiz), Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi Kitaplığı, no. 308, İstanbul.
- Hacı ‘Âli, *Telhîsü’l-Berkü’l-Yemânî* (Tarihsiz), Murad Molla Kütüphanesi, Hamîdiye Bölümü, no. 921, İstanbul.
- Hacı ‘Âli, *Tuhfetü’l-Mücahidin ve Behçetü’z-Zâkirin* (Tarihsiz), Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kitaplığı, no. 2293, 644 varak, 27 satır, İstanbul.
- Hacı ‘Âli, *Tuhfetü’l-Huccâc* (Tarihsiz), Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kitaplığı, no. 386, İstanbul.
- Komisyon, *Dinî Terimler Sözlüğü* (2009), Editör: Serinsu, Ahmet Nedim, Ankara: MEB Yayınları.
- Kurt, Günay (2006), “Lami Çelebi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları
- Kütükoğlu, Bekir (2006), “Gelibolulu Mustafa Ali ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları
- Öngören, Reşat (2006), “Ebu’n-Necib Sühreverdî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.

-
- Öngören, Reşat (2006), “Mevlana Celâledin-i Rumî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Öngören, Reşat (2006), “Sühreverdiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Turan, Fatma Ahsen (Tarihsiz), *Horasan'ı Anadolu'ya, Anadolu'yu Balkanlara Bağlayan Mana Önderi Hacı Bayram-ı Veli*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Turan, Şerafettin (2006), “Hoca Sadettin Efendi” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları
- Uludağ, Süleyman (2006), “Nefehatü'l-üns”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları,
- Yavuz, Yusuf Şevki (2006), “Taşköprülü zade Ahmet Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Yılmaz, Hasan Kamil (2006), “Aziz Mahmut Hüdâyî”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları.

ⁱ Aziz Mahmut Hüdâyi, Celvetiyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf ve şairdir. (Yılmaz, 2006: 338)

ⁱⁱ Taşköprülüzade Ahmet Efendi, Eş-Şekâiku'n-Numaniyye adlı eserleriyle tanınan bir Osmanlı âlimidir. Bu eserin verdiği bilgiye göre 901 (1495) tarihinde Bursa'da doğdu. Babası Taşköprüzâde nisbesiyle anılan Muslihuddin Mustafa Efendi'dir. Taşköprizâde 931'de (1525), Dimetoka'daki Oruç Paşa Medresesi'nde müderrisliğe başladı; ertesi yıl İstanbul'da Hacı Hasan Medresesi'ne nakledildi. Babasının İstanbul'da vefat etmesinin (935/1529) ardından önce Üsküp Alaca İshak Bey (936/1530), daha sonra İstanbul Kalenderhâne (942/1536) medreselerine müderris tayin edildi. Müderrislikte giderek yükseldi ve Koca Mustafa Paşa, Sahn-ı Semân, Edirne Üç Şerefeli, Edirne Sultan Bayezid (951/1544) gibi önemli medreselerde müderrislik yaptı. 952'de (1545) Bursa kadılığıyla görevlendirildi: İki yıl sonra tekrar Sahn-ı Semân Medresesi'nde müderrislik yaptı ve 958'de (1551) İstanbul kadısı oldu. Ancak yakalandığı bir hastalık neticesinde görme duyusunu kaybedince görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 968 (1561) tarihinde İstanbul'da vefat etti; cenaze namazı Fâtih Camii'nde kılındıktan sonra Fâtih'te Âşık Paşa Camii'nin haziresinde bulunan Seyyid Velâyet Türbesi yakınında defnedildi (Yavuz, 2006:152); (Çiftçi, 2016: 7)

ⁱⁱⁱ Lami Çelebi, 878 (1473) yılında Bursa'da doğdu. Asıl adı Mahmud'dur. Babası II. Bayezid'in hazine defterdan Osman Çelebi, dedesi Yeşiltürbe'nin nakışlarını yapan Nakkaş Ali b. İlyas Ali'dir. Gençliğinde Bursa Muradiye Medresesi'nin hocaları olan Molla Ahaveyn ile Hasan zade Molla Mehmet'ten ders aldı. Daha sonra Nakşi şeyhlerinden Emir Buhari'ye intisap etti ve Bursa'nın zengin tasavvuf ve kültür ortamında tasavvuf ile edebiyatı buluşturan bir şeyh olarak yaşadı. Otuz yedi yaşında eser vermeye başlayan Lami Çelebi ömrünün geri kalan kısmını yoğun bir telif ve tercüme faaliyetiyle geçirdi. Tercüme-i Nefehatü'l-üns (yazılışı 1521), en meşhur terceme eserlerinden biridir. İstanbul'a hiç gitmediği halde eserleriyle İstanbul edebiyat ve tasavvuf muhitlerinde tanındı. Yavuz Sultan Selim'e takdim ettiği Hüsn ü Dil sayesinde 35 akçe yevmiye ile maaşa bağlanınca yalnız ilim ve tasavvufla, eser telif etmekle uğraşarak herhangi bir resmi görev almadı. "Lami'nin Hak ede ruhunu şad" mısraının gösterdiği 938 yılında vefat ettiğinde bir tekkede şeyh olduğu mezar taşındaki "el-merhum Şeyh Lamii b. Osman" ibaresinden anlaşılmaktadır. Mezarı dedesi nakkaş Ali'nin yaptırdığı Bursa Orta Pazar Camii haziresindedir. Hüma Hatun adlı bir hanımla evlenmiş olan Lami'nin Ahmed, Mehmed ve Abdullah adlı üç oğlu ile Safiye adlı bir kızının olduğu, bunlardan Mehmed Çelebi'nin Lemî mahlasıyla şiirler yazdığı bilinmektedir. (Kurt, 2006: 96).

^{iv} Hoca Sadettin Efendi, önemli bir Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisidir. 943'te (1536-37) İstanbul'da doğdu. Büyük babası, Şah İsmâil'e intisap etmişken Çaldıran zaferinden sonra Yavuz Sultan Selim tarafından İranlı âlim ve sanatkarlarla birlikte Tebriz'den İstanbul'a getirilen ve padişahın güvenini kazanarak "hâfız-ı mahsûs-i sultânî" sıfatı ile Mısır seferine katılan İsfahanlı Hâfız Muhammed, babası Yavuz Sultan Selim'in çok sevdiği nedimi Hasan Can Çelebi'dir. Sâdeddin Efendi, babasının saray çevresindeki etkisi sebebiyle daha küçük yaşta iken iyi bir tahsil gördü; sahn müderrisi Karamânî Mehmed Efendi'den ve devrin ileri gelen âlimlerinden ders aldı. Daha sonra Şeyhülislâm Ebüssüüd Efendi'den mülâzemetle 1556'da İstanbul'daki Murad Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edildi. Zilhicce 977'de (Mayıs 1570) Bursa Sultânî Medresesi pâyesini alan ve ertesi yılın sonlarında Sahn müderrisliğine terfi eden Sâdeddin Efendi, Şehzade Murad'ın muallimi İbrâhim Efendi'nin ölümü üzerine Muharrem 981'de (Mayıs 1573) onun yerine şehzade hocalığına tayin edilip Manisa'ya gönderildi. Bu görev Sâdeddin Efendi'nin hayatında bir dönüm noktası olmuş ve ilim hayatında olduğu kadar devlet yönetiminde de etkinliği giderek artmıştır. Bundan sonra "Hoca" ve "Hoca Efendi" diye şöhret bulmuştur. Manisa'da öğrencisine büyük bir saygı ve güven aşılamağa muvaffak olan Sâdeddin Efendi, sekiz ay sonra III. Murad'ın saltanata çağırılması üzerine onunla birlikte İstanbul'a geldi ve cülusun ardından (8 Ramazan 982/22 Aralık 1574) "hâce-i sultânî" unvanını kazandı. Hoca Sâdeddin Efendi, çeyrek yüzyıla yakın ilmiye mesleği yanında idarî ve siyasî işlerde de söz sahibi olmuştur. Zamanın birçok edip ve şairi eserlerini ona ithaf etmişlerdir (Turan, 2006: 16-17).

^v Gelibolulu Mustafa Ali tarihçi, şair, çok yönlü ve zengin sayıda eser vermiş Osmanlı müellifidir. 948 (1541)'de Gelibolu'da doğdu. Medrese tahsili gördükten sonra yazdığı şiirlerle dikkati çekerek ilk eseri Mihr ü Mâh'ı sunduğu II. Selim'e divan kâtibi oldu. Şehzade Selim'in lalası Hüseyin Bey ile aralarının açılması üzerine, Konya'da iken tanıdığı şehzadenin eski lalası Mustafa Paşa'nın daveti ile divan kâtibi olarak önce Halep'e, sonra Şam'a gitti ve altı yıl bu vilâyette kaldı. Lala Mustafa Paşa Yemen serdarlığına tayin edilince onunla Mısır'a geçti. Daha önce yazmış olduğu Mihr ü Vefâ ve Nâdirü'l-mehârib'i şehzadeye sunduğu gibi Râhatü'n-nüfûs'u onun emriyle genişleterek tercüme etti. 1585 yılı baharında Tebriz Seferi'ne çıkan Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından Erzurum hazine defterdarlığına tayin edildi. 1589'da Sivas defterdarlığına getirildi, ancak bu görev kısa bir süre sonra başkasına verildi. Temmuz 1592'de yeniçeri kâtibi, Ekim 1592'de defter emini, Ocak 1595'te tekrar yeniçeri kâtibi oldu. Son olarak Cidde sancak beyliğine tayin edildi ve 1600 senesi başlarında Cidde'ye giderek, son eseri Mevâidü'n-nefâis'i padişahın Mısır beylerbeyliğini istemek üzere Mekke'de tamamladı. Muhtemelen 1600 yılında Cidde sancak beyi iken öldü (Kütükoğlu, 2006: 415).

^{vi} Kıdve-i enam: Rehber şahsiyet

^{vii} Tercüme-i Nefehatü'l-üns (yazılışı 1521), Abdurrahman-ı Cami'nin Nefehatü'l-üns min hazarâti'l kuds adlı evliya tezkiresinin genişletilmiş tercümesidir. 629 velinin hayat hikâyesinin bulunduğu eserin önemli bir yönü de Anadolu'da yetişen evliyayı ihtiva etmesidir. Kitabın eski harfli iki baskısı 1270 (1854) ve 1289 (1872) yıllarında İstanbul'da yapılmış, Latin harfli baskısını da Bugün gazetesi gerçekleştirmiştir (Uludağ, 2006:521).

^{viii} Solfasol köyü, günümüzde Ankara'nın Altındağ ilçesine bağlı Hasköy muhitinde yer alan bir yerleşim yeridir. Halen burada Hacı Bayram Veli'nin doğmuş olduğu ev bulunmakta ve itina ile muhafaza edilmeye çalışılmaktadır (Turan, trs: 131).

^{ix} Somuncu Baba olarak bilinen Şeyh Hamid Hazretleri Hacı Bayram Veli'nin mürididir. Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî adıyla da bilinir. Çağdaşı ve muhtemelen müridi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinden asıl adının Abdullah olduğu anlaşılan Şeyh Hamîdüddin kaynakların pek çoğunda Kayserili diye gösterilir. Abdurrahman el-Askerî ise Mir'âtü'l-ışk'ta Aksaray'da doğduğunu yazmaktadır. Atalarının Türkistan'dan geldiği rivayet edilir. Hamîdüddin Aksarâyî ilk tasavvufî eğitimini babası Şeyh Şemseddin Mûsâ'nın yanında aldıktan sonra Dimaşk'a giderek zâhirî ilimleri öğrendi. Lâmiî, onun Dimaşk'ta Bâyezîdiyye Hankahı'nda uzun yıllar bir şeyhe hizmet ettiğini, Bâyezîd-i Bistâmî'nin ruhaniyetiyle terbiye edildiğini ve Üveysi olduğunu kaydeder. Diğer kaynaklarda ise asil şeyhinin Safeviyye tarikatının piri Safiyyüddin Erdebîlî'nin torunu Alâeddin Erdebîlî (ö. 832/1429) olduğu vurgulanmaktadır. Bu kaynaklarda, Hamîdüddin'in Dimaşk'ta iken aradığı iç huzuru bir türlü bulamayıp mürid aramak için yola çıktığı, Tebriz yakınlarındaki Hoy şehrinde yaşayan Şeyh Alâeddin Erdebîlî'nin yanına gittiği, zikir meclisine katıldığı ve ona intisap edip tasavvuf yolunda büyük ilerlemeler kaydettiği belirtilmektedir. Bkz. Şahin, Haşim, "Ömer Dede Sikkîni" Maddesi, TDV Ansiklopedisi, C. 37, s. 377.

^x Mevlana Cemaleddin-i Rumî Hazretleri, Mesnevi adlı meşhur eserin yazarı ve Mevlevilik ekolünün kurucusudur. Mevlevilik sema ayinleri ile meşhur olmuş bir ekoldür. Mevlana, Konya şehri ile bütünleşmiş bir mutasavvıftır. Türbesi de Konya'da bulunmaktadır. Şems-i Tebrizî ile tanışması ve ona olan sevgisi dillere destan olur. Mesnevi adındaki meşhur eserini de Şems ile tanışmasından sonra ortaya çıkarmıştır (Öngören, 2006: 441-447).

^{xi} Ebû Ali Şakîk b. İbrâhîm el-Ezdî el-Belhî (ö.194/810) Horasanlı bir sûfidir. Belh'te doğmuştur. Hacca gitmiş, ilim tahsil için seyahat etmiş, İmam Ca'fer es-Sâdık'la görüşmüş, Ebû Hanife, Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'den ders almış, başlangıçta Irak re'y ekolüne mensupken daha sonra hadis ehli olmuştur. İsrâil b. Yûnus es-Sebîî, Abbâd b. Kesîr, Kesîr b. Abdullah'tan hadis aldığı ve sünnete titizlikle uyduğu kaydedilir. Şakîk-ı Belhî, Mâverâünnehir bölgesindeki savaşlara katılmış ve Külân savaşında (194/810) şehid olmuştur (Bolat, 2006:305).

^{xii} Ebu'n-Necîb Abdulkâhir es-Sühreverdî, Sühreverdîyye tarikatının kurucusu olarak kabul edilen Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî'nin amcasıdır. Sûfî, fakih ve muhaddis olan bu zât, 490 (1097) yılı civarında İran'ın Cibâl bölgesindeki Sühreverd kasabasında doğdu. Hz. Ebû Bekir'in neslinden olduğu için Bekrî ve Kureşî nisbeleriyle de anılır. Birçok medresede müderrislik yaptı. Yirmi beş yaşlarında iken tamamen zühhd hayatı yaşayabilme düşüncesiyle medreseden ayrılarak dönemin ünlü sûfisi Ahmed el-Gazzâlî'ye mürid olmak için İsfahan'a gitti. Orada ağır riyâzetler yaptı, dağlarda dolaştı. Bir ara hacca gitti. Tekrar Bağdat'a döndüğünde Abdülkâdir-i Geylânî'nin şeyhi Muhammed b. Müslim ed-Debbâs'a intisap etti. Ondan icâzet aldıktan sonra müridleri ve talebeleriyle Dicle nehrinin kenarında bir harabede kalarak tedris ve irşad faaliyetlerini birlikte sürdüren Ebû'n-Necîb meşhur oldu ve sultanların itibar ettiği bir kişi konumuna geldi. 557'de (1162) Musul üzerinden Dimaşk'a, oradan da Kudüs'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrıldı. Dimaşk'ta kendisini Sultan Nûreddin Mahmud Zengî karşıladı. Sultanla Kudüs kralı arasındaki çatışma yüzünden Dimaşk'tan ileriye gidemedi. Orada kaldığı kısa süre içinde hadis halkaları, zikir ve sohbet meclisleri teşkil ettikten sonra Bağdat'a döndü. Bağdat'ta vefat etti ve Dicle kenarındaki medresesinin yanına defnedildi (Öngören, 2006:35).

^{xiii} Ebû Hafs Şehâbeddin Ömer es-Sühreverdî'ye (ö. 632/1234) nisbet edilen bir tarikat. Sühreverdîyye kaynaklarda genellikle Ebû Hafs Şehâbeddin'e nisbet edilir. Bununla birlikte yetişmesinde amcası ve şeyhi Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî'nin önemli rolü sebebiyle tarikatın kuruluşunu Ebû'n-Necîb'e kadar götürülenler de vardır (Öngören, 2006: 42).

^{xiv} Ömer Dede Sikkîni Hazretleri diğer adı ile Bıçakçı Ömer Dede Hazretleri, Bayramiyye tarikatının Melâmiyye kolunun kurucusudur. Hacı bayram Veli'nin halifelerindendir. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Kendisinden bahseden kaynaklarda adı ve nereli olduğu konusunda bazı çelişkili ifadeler yer alır. Hayatına dair bilgi veren en eski kaynak olan Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-ışk'ında ismi Sultan Âmir Dede şeklinde kaydedilmektedir. Askerî onun halk arasında Bıçakçı Emîr Dede olarak tanındığını belirtir. Kendisine Ömer isimi ile hitap edilmesi muhtemelen asıl adının bilinmemesi, Hz. Hüseyin soyundan geldiğini vurgulayan "emîr" (seyyid) unvanının Ömer şeklinde telaffuz edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Bazı kaynaklarda Göynük'te doğduğunu ifade edilmektedir. Bıçakçılık mesleğini benimsediğinden "Sikkîni" (bıçakçı) unvanıyla tanındığı kaydedilmekteyse de Bayramî-Melâmî geleneğinde bu konuda farklı bir inanış mevcuttur. Buna göre Hacı Bayrâm-ı Veli'nin, kaç müridi bulunduğunu II. Murad'a bildirmek üzere müridlerini kurban etmek için topladığına ve bu toplantı esnasında sadece bir erkekle bir kadının Hacı Bayram'a tam teslimiyetle bıçağın altına boynunu uzattığına dair menkıbede sözü edilen şahsın Ömer Dede olduğu belirtilir (Şahin, 2006: 55).

^{xv} Göynük, Bolu ilinin bir ilçesidir. İlk dörtlükte bahsi geçen Melâmiğin kurucusu Bıçakçı Ömer Dede'nin türbesinin de bulunduğu bu ilçe Ömer Dede Sikkîni Hazretlerinin asıl memleketidir. Hacı Bayram Veli'nin en meşhur halifesi Akşemseddin Hazretlerinin türbesi de Göynük'te bulunmaktadır.

^{xvi} Ömer Dede Sikkîni Hazretlerinin halifelüğün sembolü olan tacını ve asasını yaktığı rivayet edilmektedir. Ona göre önemli olanın semboller değil özüdür (Şahin, 2006:56). Şiirin bu beytinde de bu duruma atıf vardır.